

(خودا) له دیدی مهولهوی رۆمی و مهولهوی تاوگۆزییهوه

پ.ی.د. سهبور عهبدولکهريم حهههکهريم

sabur.hamakareem@univsul.edu.iq

بهشی زمان و ئهدهبی فارسی، کۆلیجی زمان، زانکۆی سلیمانی

رێکهوتی بڵاوکردنهوهی توێژینهوه ۲۰۲۵/۰۶/۲۲

رێکهوتی وهگرتهی توێژینهوه ۲۰۲۴/۱۰/۱۲

پوخته

ههريهکه له مهولهوی رۆمی و مهولهوی تاوگۆزی خاوهنی چهندين دهقی عيرفاني و ئهزموونی بڵندی رۆحييان – بهتاييهت لهبارهی خوداوه – تومارکردوه و بهشیکي زۆری ئهو ئهزموونانيان به زمانی ناراستهوخۆ ههيا و هونهره جوراوجۆرهکان دهربريه، که پيوست دهکات رهنهگر و توێژهکان به وردی بهدواداچوونيان بۆ بهکن و ئاستی هونهری و ئيستاتيکی و واتايی ئهو دهقانه بهديار بهکن. ليرموه له شيعرهکانی مهولهوی رۆمیدا خودا به چهند ههيا و هونهریکی تاييهت باسکراوه ئهو: خۆر، مانگ، دهریا، دایک، پادشا، ساقی، و هتد....

لای مهولهوی تاوگۆزی خودا به: خۆر، مانگ، نووسهری ئهزل، ساقی، پادشا، مهعشوق، گۆل، روخسار و هتد..... باسکراوه.

لهم توێژينهوهیهدا به پهی میتۆدی بهراوردی فلهسهفی و ئهدهبی- که له پێشهکیدا روونکراوهتهوه- کارکراوه.

لهم توێژينهوهیهدا دهردهکهوت، که ههردوو شاعیر له بهکارهێنایی ههيا و ویناکردنی ناراستهوخۆدا بۆ خودا زۆر دهولمهندن، بۆیه ههردووکیان له (۲۳) ویناکردندا هاوبهشن و مهولهوی رۆمی له (۱۰) ویناکردن و مهولهوی تاوگۆزی له (۲) ویناکردندا جیاوازن و ئهههش راستی ئهو دهولمهنديیه دهسهلمێتی.

ئهم توێژينهوهیه له پوختهی پێشهکیکی تێۆری و دووبهش و ئههجام و لیستی سهراچهکان و پوختهیهک بهههردوو زمانی ئینگلیزی و عهربی پێکهاتوه.

پێشهکی

(خودا) جههسهرو چهقی زۆرییهی رههای ئایینهکان و عيرفانهکان، ئهگهر ئایینهکان و عيرفانهکان له ناساندنی خودادا بۆچوونی جیاواز و را جیاییان ههبی ئهوا وهک فلهسهفی ئاییناس (والتهر ئیستیس) باوهری وایه زۆرییهیان لهوهدا هاویران که خودا حهقیقهتی بههرتی و رهسهنه له بووندا، بهکو ئامانجی ههس عارفیک -نهک تهنها ناسینی هیزی مهزنی پشتهوهی بوونه- بهکو گهیشتن به یهکیهتی و گێرانهوهی ههموو شتهکان بۆ یهکه و ليرموه یهکیهتی (وحدت) ئهزموون و چهمکی بههرهتیه له ههموو ئهزموونه عيرفانيیهکاندا (بروانه: شکار: ۲۰۱۴، کهسیتی و دنیا بینی حهلاج له ئهدهبی کلاسیکی کوردی و فارسیدا -بهتاييهت لای مهحوی و حافزی شیرازی، ۳۴) ههس ليرموه عيرفان و ئایینهکان باوهریان وایه له پشتی ههموو دیارده جوراوجۆرهکانی ئهم بوونهوه، ههبوویهکی کامل و ئاگادار و بیکۆتایی و خاوهنی ههموو سیفاتهکانی زانین و توانین ههیه، که سهراچه و دروستکهری بوون و ژیانه و ههموو شتهکانی له نهبوونهوه دروست کردوه ئهم فرهیی دیارده و دروستکراوانه ناکریت یهکیهتی سهراچهکهمان لهبیر بباتهوه.

هەر لێرموه عاریفکی وەک مەولەوی رۆمی کۆی قسه و کۆجیتۆی خۆی له یهکیهتی (وحدت) دا چڕ دهکاتهوه:

مثنوی ما دکان وحدت است غیر وحدت هرچه بینی ان بتست (مثنوی، دفتر ششم: ۱۵۲۸)

بهر و نیی دهلێت مهسنهوی نێمه دوکان و مهلبهندی یهکیهتی خودایه و جگه لهوه ههڕچیت بینی ئهوه بت و ناراسته!

مهولەوی تاوگۆزیش بهرونیی سهراچاوهی ههموو ههبوو مکان و شتهکان دهباتهوه بۆ یهک-خودا- و دهلێت:

ئهی گرد مەوجودی جە تو گرت مایه مەوجود هەر تونی ماسیوا سایه (دیوانی مەولەوی، ۱۳۷)

ههردووکیان گهڕچی باوهریان وایه که خودا بێ وینه و ناکۆتایی و لهسهرووی و سهفهومیه، بهلام ههەر ئهم خودایه له ههموو شت و شوێنیکدا جێپهههه دیاره.

پرسیار مکه لێرمه‌دایه: ئایا خودا له‌نیوان دوالیزمه‌ی به‌بێ و پاکراگرتن (تنزیه) و نزیک خستنه‌وه و چواندن (تشبیه) دا چۆن لای مروف دهرکه‌وتوه؟ به‌تایبه‌تی لای مروفه‌ تایبه‌ت و عاریفه‌کانی وەک مەولەوی رۆمی و مەولەوی تاوگۆزی؟ ئایا له‌نیو ئه‌ دوالیزمه‌دا چهنده خودایه‌تی خودا- و هه‌بوویه‌کی بێ وینه و بێ هاوشیوه و هاوتا- دهرکه‌وتوه و هاوکات و هه‌بوویه‌کی بایه‌خده‌ر به‌ مروف و ژیان و نزیک له‌ درووستکر او مه‌کانی- به‌تایبه‌تی مروف- دهرکه‌وت؟

ئهم گریمانه‌یه‌ هانیداين به‌دوای وه‌لامی پرسیار مکه‌دا - له‌نیو ده‌قه‌کانی هه‌ردوو شاعیردا- بگه‌ڕێین به‌تایبه‌تتر ئه‌ ده‌قانه‌ی باس له‌ ویناکردن و دهرکه‌وتنی ناراسته‌وخۆی خودا- واته‌ به‌ناوی ناباو و ناناشنا بانگه‌ڕیت- ده‌که‌ن، چونکه‌ وا ده‌زانین ئهمه‌ له‌لایه‌ک په‌رده‌ له‌سه‌ر په‌نجهریه‌کی نوێ بۆ ناسینیکی جیاواز و نوێی خودا ئه‌کاته‌وه و له‌ لایه‌کی ترمه‌ ناسینیکی ده‌خاته‌ روو که به‌رهممی ئه‌زمونی رۆحی و هاوکات هونهری دوو مروفی عاریفه‌ ئهم عیرفانه‌ش و هه‌ک د. سه‌ید حسین نه‌سر پێناسه‌ی ده‌کات: بریتیه‌یه‌ له‌ هونهری به‌رهممه‌اتوو له‌ ئایین. (بروانه: فیضی، ۱۳۸۸، ۱۲۷)

هۆی هه‌لبێاردنی توێژینه‌وه

۱- له‌به‌ر ئه‌وه‌ی تا ئیستا هیچ توێژینه‌وه‌یه‌کی زانستی له‌سه‌ر ئهم بابته‌ نه‌ه‌جام نه‌دراوه.

۲- تا بۆمان روون بێته‌وه‌ که‌ بابته‌ نه‌مه‌ره‌کانی و هه‌ک {خودا} چۆن له‌ تیکسته‌کانی شاعیرانی گه‌وره‌ی دوو میللته‌دا رنگی داوته‌وه‌ و ئایا خودا هه‌بوویه‌کی بێ وینه‌ی نابهرجسته‌یه‌، یان هه‌بوویه‌کی بێ وینه‌ی تارا ده‌یه‌ک به‌رجه‌سته‌بووه‌؟

۳- تا بزانیین دوو شاعیری دوو نه‌ته‌وه‌ی جیاواز که‌ هه‌مان نازناوی شیعیان هه‌یه‌ - مه‌ولانا لای فارسه‌کان و مه‌عدومی لای کورد هه‌ردووکیان به‌ (مه‌ولەوی)-ناسراون- له‌م بابته‌دا چهنده لێکه‌مه‌چن و چهنده جیاوازن؟

گرفتی توێژینه‌وه

له‌رووی زانسته‌یه‌وه‌ ئهم توێژینه‌وه‌ گرتی سه‌ره‌کی دۆزینه‌وه‌ی رایه‌له‌ی په‌یوه‌ندی و موزاییکی ده‌قی نیوان مه‌ولەوی رۆمی و مه‌ولەوی تاوگۆزییه‌ - له‌ بابته‌ی خوداوه‌- و ئاشکر کردنی ئه‌و پاشخانه‌ عرّفانه‌یه‌ هاوبه‌شه‌ی که‌ هه‌ردووکیان لێوه‌ی ده‌ق به‌رهم ده‌هێنن.

بهشی یهکهم

۱- لیکچوونی نیوان هەردوو شاعیر له ویناکردنی (خودا) دا

ئەگەر به وردی سەرنجی تێکستەکانی هەردوو شاعیر بدهین، وادهزانین لای هەردوو شاعیر خودا له (۲۳) ویناکردنی هاوبەشدا دەر دمهکویت، که ئەمانەن:

۱- ۱- مەوجود

لای مەولەوی رۆمی خودا به (موجود) ناوبراوه، بەلکو (موجود مطلق) هەر ئەوه:

در حسن کبریا چو فنا گشت از وجود

موجود مطلق آمد بر کبر و بر ریاست. (دیوان شمس، غزل: ۱۳)

ئەو کەمتر واژە (موجود) ی بەکارهێناوه بۆ خودا، بەلکو (وجود) ی بەکارهێناوه، چونکە باوەری وایە که بوون (وجود) ی راستەقینە هەر ئەوه، گەرچی لەشیوەی نەبووندا دەر دمهکویت و به پێچهوانەشەوه نەبووه راستەقینەکان – بوونی مادی و زیندەمەران به مروفیشەوه – لەشیوەی هەبوودا دەر دمهکون (شکار، ۲۰۱۴، چەمکی ژیان و مردن له شیعری مەولەوی و مەولانای رۆمی دا، ۱۳۳):

ما عدم هابیم و هستی های ما

تو وجود مطلق فانی نما! (مثنوی، دفتر اول: ۶۰۲)

مەولەوی تاوگوزیش **مەوجود** بۆ خودا بەکار دههینیت. ئەو له غەزەلێکدا به سەرمنایهکی که لامی دەستپێدەمکات و دواتر به ئاراستەیهکی عێرفانی دەروات و تەنها خودا به هەبوو دادەنێت و هەموو شتەکانی تر به سێبەر دەزاننیت و دەلێت:

ئەو گرد مەوجودی جەتو گرت مایه

مەوجود هەر تۆنی، ماسیوا سایه ! (دیوانی مەولەوی، ۱۳۷)

۱- ۲- کەس

لای مەولانا خودا به (کەس) ناوبراوه. بەوکەسەکی که عەقڵی داوه به عەقڵ و ئەوهی که پاکی داوه به پاکی – واتە ئەو سەروشتی شتەکانی داوه به شتەکان:-

آن کسی که خرد دهد خرد را

آن کسی که صفا دهد صفا را (دیوان شمس، غزل: ۱۲۳)

بەلکو بهەوی ئەو (کەس) هەمیە، که گیانەکان له کاتی ناشتی و جەنگدا – واتە خوێشی و ناخوێشی – دا هەریکەوه دەمیننەوه و ئاوێتەیی بەکترن! :

امتزاج روح ها در وقت صلح و جنگ ها

با کسی باید که روحش هست صافی صفا (دیوان شمس، غزل: ۱۵۸)

مەولەوی تاوگوزیش هەر لەو بەیتە بەناوبانگەدا که به: شەمەن خەلۆمتەن، مأل بی ئەغیارەن ناسراوه، لەویدا شاعیر خودا به (کەس) ناودەبات، و دەلێت خەوآلۆمە بهو شەو بێدار به، نەوێک ئەو (کەس) هە راستەقینە به میوانی بیت و بروات و تۆ نەییینی و تا کۆتایی ژیانەت حەسەرت بەکێشی:

شەمەن خەلۆمتەن، مأل بی ئەغیارەن

واته: ئەگەر دروستکراویک له کردار و جولمکانی خۆیدا بێ ئامانج نهی، چون مومکینه خودایهکی دانا له نیگارکێشان و دروستکردنی دروستکراوهکاندا، بێ ئامانج و حکیمت بیت. (بروانه: (شکار: ۲۰۱۴، چهیمکی ژیان و مردن له شیعری مهولهوی و مهولانای رۆمی دا، ۱۳۶):

هیچ نقاشی نگارد زین نقش

بی امید نفع بهر عین نقش؟ (مثنوی، دفتر چهارم: ۲۸۸۱)

مهولانا داوا لهخودای نیگارکێش دهکات، که سهیری کرداره ناشایستهکانی ئیمهی مروّف نهکات، بهلکو سهیری بهخشندهیی و میهرهانی خوی بکات:

ور بگیری کیت جست و جو کند

نقش با نقاش چون نیرو کند

منگر اندر ما مکن در ما نظر

اندر اکرام و سخای خود نگر

(مثنوی، دفتر اول: بخش ۲۹)

مهولهوی تاوگۆزیش به ناراستهوخۆ خودای بلند به وینه کێش ناودهبات و جوانیهکانی گهردوون به تابلوی ئهو ناودهبات:

گا وه بیستوون ههستی بیناوه

حوسنش وه گۆل گون وهش ئیستیغناوه

واته: جار جاریکیش لهسهه ئاسمانی بێ ستوون و کۆلهکهی گهردونهوه، جیلوه و دهرخستنی جوراوجۆری جوانی خوی به بینایکی و بێ نیازیهوه – دهخاتهروو. بهلکو ئهوه دهستی شیرینی ئهوه، که هونهر و جوانی دهخاته میشتکی فهرهادهکانهوه تا ببه هونهرمهند. (شکار، ۲۰۱۴، چهیمکی ژیان و مردن ..، ۲۲۱):

دهست شیرینش ماوهرو ئهویاد

فهرهادی نهتاق فهرقهکهی فهرهاد (دیوانی مهولهوی، ۲۱۶)

۱-۵- ساقی

واتا بنهرمهیهکهی به مانای ئهو کهسه دیت که ئاو یان شراب بدات، بهلام چهند واتایهکی تری ههیه لهوانه خودای بلند که شرابی عیشق و خوشهویستی به عاشقانی خوی دهبات و ئهوان شادو سهرمهست دهکات (بروانه: معین، ۱۳۸۱، ۱۴۷۸) (لای مهولانا هیمای ساقی بۆ خودا بهکار هاتوه. قورئانی پیرۆز خودای میهرهبان به ساقی دۆستهکانی خوی ناودهبات { وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا – الإنسان: ایه ۲۱ } (تاجدینی، ۵۱۹) ههلبهته ئهوه له بهههشتدایه – وه مهولانا خودا به (ساقی الست)

واته – رۆحی مروّفهکان که خودا له پێش جیهانی ماده دروستی کردن – لهو کاتهوه شهیدا و مهستی خوشهویستی خودان:

جرعهای چون ریخت ساقی الست

بر سر این شوره خاک زیر دست

جوش کرد آن خاک و ما زان جوششیم

جرعه دیگر که بس بی کوششیم (مثنوی، دفتر پنجم: ۳۹۱-۳۹۰)

به لكو خودا به (ساقی) و تیرئاوكس و مهستكهری ههموو بوون ناودهبات، بویه داوامان لیدهكات بهره و ئهو برۆین تا مهی پاك و شایستهمان پیدات:.

هله خاموش برو جانب ساقی وجود

كه می پاك ویت داد در این جام پلید (دیوان شمس، غزل: ۷۹۱)

مهولموی تاوگوزیش له شیعریکدا كه به كهشیکه خیامی دهست پندهكات دهلئیت: ئهی ساقی – مهیست خودایه وەك له دواتردا دهردهكهوئیت – ئیمه به زۆر هینراوینمه ئهم جیهانه و دواتر رهوانه دهكریین!. (ئیستا) وەك (رابردوو) تیئهمپهري و نیشتهجیشمان وەك سهفهری وایه! دونیا وەك میوانخانه و کاروانسرایه که یارانی تیدا نهماوه و مردوون! زهنگی رویشتی کاروانی یاران لیدهكات و حوچرهی خان و مالی لهشمان بهرد به بهرد روخواه! (بهیتی ۱ تا ۴)

بویه پهنا بۆ وهستا – خودا – دهبات كه جاريکی تر دروستی بکاتهوه:

هۆسای تاي شاول دانش وه مشتی

به ناباشی بورج دیواران گشتی

خودا به وهستایهك ناودهبات كه شاول و ئەندازهی زانستی به دهستهوهیه و ئهو باش وهستای ههموو لوتكه و دیوارهکانی بوونه، بویه داوای لیدهكات:

قهدهم پرهنجكهس وهلای کاروه

بنچینهم وه تهرح مهی هۆردارهوه

دهلئیت: زحممت بکیشه تهریف بینه بۆ سهه ئیشی من و به مهی مهعهویهت رهنگی بناغهی خانووی بوونم بریزه و بنچینهکهی دیاری بکه، چونکه:

عهماره تیومن بیناش باقی بۆ

ئاو مهی، خاك دوردی، بهناش ساقی بۆ (دیوانی مهولموی، ۴۳۴-۴۳۵)

تهنها ئهو كۆشك و خانووه ناروخی و ئەمینیتمه كه ئاوکهی مهی – مهعهویهت – خاکهکی خلتی شراب – خلتی له شهراپدا به مانای یهكرهنگی و بهردهوامی دیت (سجادی، ۱۳۸۳، ۲۸۲) – و ساقی – خودا – دروستكهری ببت.

ههروهها له شیعری بهناوبانگی (شورای عاشوران) كه شیومن و لاواندهویه بۆ عهنبهر خاتوون، مهولموی لهنیو ئهو شین نامهدا پهنا بۆ ساقی – خودا – دهبات و داوای لیدهكات لهنیو ئهم جیهانهدا و له رووداوکانی پیدان و وهرگرتمهوهی شتهکاندا – كه وەك بازار دهردهكهوئیت – شته لهناوچوو و فهوتاوهکانمان لی وهرگریتمهوه و شته نهبراوکان و ههمیشهیهکانمان پیدات:

بازار من، وادهی مامهلهن، ساقی

ههی بگره فانی، وهی بهدر باقی (دیوانی مهولموی، ۴۷۱)

۱-۶- یار

زاراوهی (یار) لای مهولانا بۆ خودای مهزن بهکارهاتوو. لای ئهو یار زانایه به نهینییهکان و گهنجینهی گهرهه گهردوون ئهوه و تهواوی ههول و كۆشش و ههه و جیهادی عاشق له پیناوی ئهواپه. (أبو القاسمی، ۱۳۸۶، ۲۸):

یار ما دلدار ما، عالم اسرار ما

یوسف دیدار ما، رونق بازار ما

بر دم امسال ما، عاشق آمد پار ما

مفلسانیم و تویی، گنج ما دینار ما

کاھلانیم و تویی، حج ما پیکار ما

خفتگانیم و تویی، دولت بیدار ما (دیوان شمس، غزل: ۲۳۷)

(یار)ی ئه جووانیی و بهونهقی له ئاسماندایه و خۆر له روخساری ئه شهرمهزاره و خاك و زهوی له روشنایی ئه وهك
رووناکی ئاگرن، ئهگهر بههویت سهر بههویت بۆلای، ئه بییت سهرت بههیه ژیر بییت – واته پی به بوونی خۆتدا بنییت:-

امروز دیدم یارما را آن رونق هر کار را

می شد روان بر آسمان همچون روان مصطفی

خورشید از رویش خجل گردون مشک همچو دل

از تابش او آب و گل افزون ز آتش در ضیا

گفتم که بنما نردبان تا بروم بر آسمان

گفتا سر تو نردبان سر را درآور زیر پا

چون پای خود بر سر نهی پا بر سر اختر نهی

چون تو هوا را بشکنی پا بر هوا نه هین بیا (دیوان شمس، غزل ۱۹)

وادهزانی له غهزلهکانی مهولانادا غهزملی (۵۱) زۆرتیرین (یار)ی بۆ خودا تیدا هاتووه، که (۴) جاره.

مهولهوی تاوگوزیش له غهزملیکدا وهك له بهیتی یهکهم و دواتردا دهردهکهویتی، لهگهڵ کهسیتییهکی مهعهوی گهوره گفتوگۆ
دهکات و به ئاوینهی دهرکهویتی سیفاتمهکانی جیهانی نادیار (غیب)ی ناودهبات و دواتر باس لهوه دهکات که دهرکهویتی جووانی و
مهعهوی ئه ژیلهموی دلی گهشاندوه و بههوی ئهوه ئاگر له سهرپای بوونی بهربوه و ههموو بوونی یادی دۆست دهکات و پیی
دهلێت جگه له پهردهیهك هیچ نهماوتهوه، بۆیه ئهی ساقی- که پێدهچیت لێرهدا مه بهستی پیر بییت – وهره مهی مهعهویم بدهری تا
زیاتر مهست بم و بهوه فهنایم تا نه مینم و کهس نهزانی ئهوهی ههیه (یار – خودا)یه یان منم:

غیر جهحاییلی هیچ نیهن باقی

وادهی دهرمهتن هانا ههی ساقی

مهستم کهر و محام بادهکهی سهرشار

تاکهس نهزانو منهنان یان یار! (دیوانی مهولهوی، ۱۲۱)

۱-۷-دولبه

مهولانا باومری وایه عاشقان گهرچی دیارن، بهلام دولبه (خودا) نادیاره، بۆیه دهرسیت له ههموو جیهاندا عشقی لهو جۆرمهت
دیوه! گهرچی هیچ لیوێك نهگهیشتووه بهو گیانه، بهلام سهدان هزار گیان بۆ ئه هاتونهته سهر لیو!:

عاشقان پیدا و دلبر ناپدید

در همه عالم چنین عشقی که دید؟

نارسیده یک لب بر نقش جهان

صد هزاران جان ها تالاب رسید! (دیوان شمس، غزل: ۸۲۴)

ئو دولبهه ئهگهر لهبهر دهرگای دلتدا دابنیشی تا ببینی، بزانه ئهوه له کاتی سهحه یان نیوه شهودا دیت:

رو بر در دل بنشین کان دلبر پنهانی

وقت سحری آید یا نیم شبی باشد (دیوان شمس، غزل: ۵۹۷)

دم که مرد نایی اندر نای کرد

درخور نایست نه درخور مرد (مثنوی، دفتر دوم، بیت ۱۷۹۳)

مهولهوی تاوگوزیش له شیریکدا به ناراستهوخو خودا به نهی ژهن ناودهبات، دۆستانی خودا به (نهی) که لهویوه خودا دهنگ و ئامانجی خوی دهگهینیت:

نوختهی ئینتیهای دائیرهی نهمام

نهی دهس نهچی تووتی دیای جام (دیوانی مهولهوی، ۱۷۸)

«واته: نهی کهسی که نوختهی دوی هاتنی داییرهی ئولیاکانی خوی وه نهی کهسی که وک شمشالی دهسی شمشال ژهن وای. واته همرچیت لهدم دهرچیت ئیلهامی خوایه وهنهی کهسی که سیرری ئاوینهی دلی خوت ئهکهی وه هاتیفی غیبی له غیبیهوه قسست لهگهل ئهکا وک چۆن تووتی ئهروانی بۆ ئاوینه وه بهکێک له پشتی ئاوینهکهوه قسهی لهگهل ئهکات ئهویش ئهینتهوه» (سهرچاوهی پێشوو، ۱۷۸)

۱-۹-هستا

مهولهوی رۆمی (هستا) وک هیمایهک بۆ خودا بهکاردههینیت. ئهم باومری وایه که کاری خودا جیاوازی خوی هیه و ئهو زۆر جار نهبوو لهشیوهی ههجوو و ههجوو له شیوهی نهبوودا پیشاندهدات، ئهوه که دهریای داپۆشیوه بهلام کهفهکهی به دیار خستوو و بای داپۆشیوه و تهپوتوزهکهی ئاشکرا کردوه! بۆیه ئافهرین بۆ ئهو هستا جیاوازی چاوی نکۆلیکهر - بێباوهر - ان فریو دهدات و خلتیهی شهراب لهبهرچاویان دا دهکاته شهرابی سازگار!:

نیست را بنمود هست و محتشم

هست را بنمود بر شکل عدم

بحر را پوشید و کف کرد آشکار

باد را پوشید و بنمودت غبار

آفرین ای اوستاد سحر باف

که نمودی معرضان را درد صاف! (مثنوی، دفتر پنجم: ۱۰۳۶ و ۲۷-۱۰۲۶)

((لای مهولانا بۆ سهلمانندی بوونی خودا بهلگهیهک دههینیتیهوه که سروشتی مروف پهسهندی دهکات، ئهم بهلگهیهش بیرهینهرهوهی بهلگهی (جوله پیکهری یهکهمی ئههستویه)) (زمانی، ۱۳۸۹، ۳) ئهو چهند نمونهیهک دههینیتیهوه و له نێوانیاندا دهلئیت:

خانه با بنا بود معقول تر

یا که بی بنا بگو ای کم هنر (مثنوی، دفتر ششم، ۳۶۷)

پيمان ده لئيت: ئه ي كهم هونەر! خانوو به بهننا و دروستكەرموه خانوو و مه عقوله يان بى بهننا و دروستكەر؟

به لكو مه لانا خودا به وهستا و ميعمارى دروستكردنهوى بوونى مه عنهوى – جگه له مادى – مروف دهناسينى:

خستگانيم و تويى مرهم بيمار ما

ما خرابيم و تويى از كرم معمار ما (ديوان شمس، غزل: ۲۳۷)

مهولوى تاوگوزيش له شيعريكدە كه به كەشيكى خيامى دهست پندهكات ده لئيت: ئه ي ساقى – مه بهست خودايه وەك له دواتردا دەرەكهوئيت – ئيمه به زور هينراوينه ته ئهم جيهانه و دواتر رهوانه دەرکريين!. (ئىستا) وەك (رابدوو) تينه پەرى و نيشته جيتمان وەك سەفەرى وایه! دونيا وەك ميوانخانه و کاروانسەرايه که که يارانی تیدا نەماوه و مردوون! زەنگی رۆيشتنی کاروانی ياران لئیده دات و حوجره ی خان و مالی له شمان بهرد به بهرد رخواه! (بهيتى ۱ تا ۴)

بۆيه ليرموه پهنا بۆ وهستا – خودا – دهبات كه جاريكى تر دروستى بکاتهوه:

هوساى تاي شاول دانش وه مشتى

به ناباشى بورج ديواران گشتى

خودا به وهستايهك ناودهبات كه شاول و ئەندازەى زانستى به دهستهويه و ئه ي باش وهستاي ههموو لوتكه و ديوارهكانى بوونه،

بۆيه داواى لئیده كات:

قهدهم رهنجهكەر وهلاى کارموه

بنچينهم وه تهرح مه ي هۆردارموه

ده لئيت: ز محمەت بکيشه تەشریف بێنه بۆ سەر ئيشى من و به مه ي مه عنهويەت رەنگى بناغەى خانووى بوونم برێژه و بنچينهكه ي ديارى بکه، چونکه:

عمماره تيومن بيناش باقى بۆ

ئاو مه ي، خاك دوردى، بهناش ساقى بۆ (ديوانى مهولوى، ل ۴۳۴-۴۳۵)

تەنها ئه و كوشك و خانووه ناروخى و ئەمىنينتەوه كه ئاوهكه ي مه ي – مه عنهويەت – خاكهكه ي و خلتەى شەراب – خلتە له شەرايدا به ماناى يەكەرنەنگى و بەردەوامى ديت (سجادی، ۱۳۸۶، ۲۸۲) – و ساقى – خودا – دروستكەرى بيت.

هەروەها شاعیر له دیمەنیکى بهفرانبارى زستاندا گێژاوى بهفر لاشانى شاخهكانى پرووبه ناسمان داپۆشيوه، ليرمەدا دهستى – خودا – دهبينى كه لوتكه ي شاخه بهرزەكان و دەرگاى ئەشكهوتهكانى سپىكارى کردووه و به باش وهستا ناوى دهبات:

زوو سانهن وه ي رەنگ وه گەردوون يوان

گيجياى لوول گيج کلێله ي کاوان

به ناباشى بورج بهرزە دياران

سفیدکاری كەرد تاقچه ي مه غاران

له دووبهيتى دواتردا ديمەنیکى سەير وینە دهکيشن: زستان له زمويدا له سههۆلى له شيوهى ئاوينەدا کردووه و گرتويهتى و تا نيگايەك بالاي يار – خودا – تتييدا دەر بکهوئيت!:

په ي نيگاي بالاي مه حبوب بى گەرد

يه خ ئاينه گەرت، تەم چارشيو ئاومەرد

دواتر مهولهوی بانگ له ههردوو هیماکه (بهنا) و (یار) دهکات و داخوای مهستی مهعنهوی لیدهکات:
 ئهوی مهحوب خاس، وهی بهنای تمام
 منالۆ پهی بهزم ساقی و شیشه و جام (دیوانی مهولهوی، ۴۲۵-۴۲۶)

۱-۱۰ مانگ

مهولهوی رۆمی زۆر باسی روشنایی دهکات، ((بۆیه زۆر جار که باس له (نور) بکات، ئهوا باس له خودا دهکات. له دیارترین
 دوو غهزمل که باسی ئهوه دهکات، ئهوهیه له یهکیاندا دملێت: (من غلام قمرم) و لهوی دیکهدا دملێت (من غلام آفتابم) که
 مهبهستی ئهوهیه من بهندهی خودام، بهلام جیاوازه بلی من (بهندهی پرووناکیم) واته پرووناک بوومهتهوه)) (سروش:خداي مولانا و
 خدای حافظ، www.dr.sorush.com)

مهولانا دملێت:

من غلام قمرم غیر قمر هیچ مگو
 پیش من جز سخن شمع و شکر هیچ مگو
 قمری جان صفتی در ره دل پیدا شد
 در ره دل چه لطیف است سفر هیچ مگو
 گفتم این روی فرشتهست عجب یا بشر است

گفت این غیر فرشتهست و بشر هیچ مگو (دیوان شمس، غزل: ۲۲۱۸)

لای مهولهوی تاوگوزیش مانگ وهک هیمایهک بۆ خودا بهکارهاتوه. ئهوا هاوریهکی له نامهیهکی شیعریدا ههوالی گرنگی
 پێدهدات که ئهوا ههواله وهک ناوی نهمری له تاریکیا لهنیو دێرهکانیدا درموشاومهتهوه و دلی مهولهویش نۆشی کردوه! بۆچی ئهوا
 نامهیه چی تێدایه، که هینده ژيانبهخش بوو؟ که شیعرهکه دهخوینینهوه دهزانین که باسی (یار) دهکات که ئیستا وا نهماوه که تو
 دیوته! بهلکو هینده جوان بووه وهک ئاوییهی جهمشید. بۆیه نرخه جوانیهکی له بازاری دلداراندا هینده بهرزبووهتهوه که سهه
 گیان به پوێلێک ناکریت! (بهیتی ۶-۷) ههروهها دملێت: راست ئهکهی تا من له ئهشقی یارا رۆژم وهک شهو بی، بهیانی رۆژی
 روخساری ئهوا جوانتر ههڵدئ، وهک شهو تاریکتر بی بهره بهیان پروناکتر دهردهکهویت (بهیتی ۸) و هتد..... بهلام مهولهوی
 بهسهه سوورمانی نکۆلی لیکردنهوه پێی دملێت: ئهوه ههه دملێت حاشا له پێشتردا یار کهوتر جوان نهبووه تا ئیستا زیاتر جوان
 بیت! بهلکو ئهوا ههه وابوو و ئیمه باش له حالی ئهگهین! مهگهر ئهوا یاره چونه؟:

ئهو راز، ئهو ناز، ئهو قهوس، ئهو خهههنگ
 بی یهن، ههن، مه بۆ، مهگیلان جهههنگ

واته: ئهوا نههینییه! ئهوا نازدهکات و دهرکهوتوه، ئهوا کهوانه و ههم تیریشه! ئهوا ههه ههجووه، دهییت و ههه دهمینێ و پرهنگی
 نهگوراه! ههروهها:

حالش دهسته مل وه ئیستیقبالن

ئیستیقبال چینی (ماضیش) یهک حالن!

واته: (ئیستا) دهستی کردوته ملی (داهاتوو)ی، (داهاتوو)شی لهگهڵ (رابردوو)دا یهک شته! ئهوا:

بارئ دل وه خشت ویرانی ئاوان

حهقت وه دهسهن نه داری تاوان!

دل تفل و نازیز هر رو نهشانی

هر لادی ته رزی، هر سات نیشانی!

واته: حهقت به دهسته، که وا له یار حالی بویت، چونکه خانوی دلی ئیمه خشتی ویرانی دروستکراوه و دلمان خالی و تینه گیشتهوه و نازیزیش هر روژیک خهریکی ئیشیکه و به جوریک خویمان پیشاندهدات:

گا چون ستاره ی تاریکه ی سههر

گا قههر، گا خهر مه یو وه نه زهر (دیوانی مهولهوی، ۲۱۵)

واته: یار جاریک وک ئهستیره ی بهرهبیان و جاریک وک مانگ دهرهوشیتیه وه و جاریک دیکهش وک روژ روناکی دهدات.

۱-۱۱-خۆر

له دیدی مهولهوی رومی دا ههندی جار (خۆر) هیمایه بو خودای مهن ((گهر له رووی میژووویه سهرنجی بابتهکه بدهین، رمنگه بتوانین بلین بهستنهوه ی یادوهری مهولانا به خۆروه، بهرهمی ئاشنایی کتوپری ئهوه به شهمس تهبریزی)) (سروش، ۱۳۸۶، ۲۲۸). که دیاره ناوی شهمس به مانای خۆر دیت. لیره مهولانا که دید و باوهری وایه، که خودا خۆی بهلگهیه لهسهرخۆی، هیمای خۆر بهکاردههینی و دهلێت خۆر بهلگه ی ناوێت، بهلام گرنگ ئهومیه تو رووی لیره نهگیریت:

آفتاب آمد دلیل آفتاب

گر دلێلت باید، از وی رو متاب

از وی، ار سایه نشانی می دهد

شمس هردم نور جانی می دهد

(مثنوی، دفتر اول، ۱۱۷ - ۱۱۶)

ئهو ئهگهرچی هیمای (خۆر) بو خودای بلند بهکاردههینیت، بهلام ((له راقه ی نایهتی (لیس کمله شهی - شورا: ۱۱) هاوکات ئاگادارمان دهکاتهوه له چواندی خۆریهتی خودای بلند به سیفاتی مهخلوق)) (تاجدینی، ۴۷)

شمس در خارج اگر چه هست فرد

می توان هم مثل او تصویر کرد

شمس جان کو خارج آمد از اثر

نبودش در ذهن و در خارج نظیر (مثنوی، دفتر اول ۱۱۲۱-۱۱۲۰)

ئهو باوهری وایه (خۆر) راستهقینه ی ئیمه - که خودایه - له دهرهوه ی روژهه لات و روژئاوادایه:

مشرق خورشید برج قیرگون

آفتاب ما ز مشرقها برون (مثنوی، دفتر دوم، ۱۱۰۸ - ۱۱۰۷)

مهولهوی تاوگوزیش خۆر به هینماو جیلوهی خودا ناودهبات و نهو له شیعره کهی پیشوودا- باسی مانگ _ وتی:

گا چون ستاره ی تاریکه ی سهحر

گا قهمر، گا خوهر مهیۆ وه نهزم (دیوانی مهولهوی، ۲۱۵)

واته: یار جارێك وەك ئەستێرە ی بەرەبیان و جارێك وەك مانگ دەدرەوشیتەوه و جارێکی دیکەش وەك پڕۆژ روناکی دەدات.

۱-۱۲- میراو

مهولهوی رۆمی هینمای (میراو) بۆ خودا بهکارده هینیت و خۆی به بهنده ی ئاو و میراو دهزانیت و دواتر میراو به شاهه نشا و پادشای پادشاکان ناودهبات:

بنده این آبم و این میراب

بنده تر از من دل حیران من

بس کن گستاخی مرو هین خموش

پیش شهنشاه نهان دان من (دیوان شمس، غزل: ۲۱۱۴)

مهولهوی تاوگوزیش له شیعریکدا له گهڵ خودا گفتوگو دهکات و خۆی به گهڤم و دانهیهکی نهشیاو و پینه گهیشتوو دهزانیت تا ببریت بهره و ئاش - مه بهستی مهرگ و پاش مردنه - بۆیه خودا به (میراو) ناودهبات و پێی دهلێت:

حەیف تۆ میراوی جۆگه ی مه ی بی - مه بهستی خوشهویستی و گهشه ی مه عنهویه - و به ههر کشتوکالیهک - کەس - یەک بهشی پێویستیت پێیدای، به لام من بی بهش بکهیت و ده غله کهم وشک ببیت و خه مانه کهم رهش ببیت - واته پرووره شی لای تۆ و هاوڕێیانی مه عنهوی به - :-

حەیفەن تۆ میراو سەرجۆی باده بی

وه ههر کەس به قەد کەفەف داده بی

من کشتەم پروو زەرد هەم فەردانەش بۆ

دانەم پرووسیای هەم دەردانەش بۆ (دیوانی مهولهوی، ۳۰۲-۳۰۳)

۱-۱۳- حەق

لای مهولهوی رۆمی خودا به (حەق) ناوبراوه. ئه و دهركهوتنی شههسی تهبریزی به دهركهوتنی عشقی حەق - خودا - ناودهبات:

توقیع شمس آمد شفق؛ طغرای دولت، عشق حَق

فالِ وصال آرد سَبَق؛ کان عشق زَد این فال ها. (دیوان شمس، غزل: ۲)

یان له غهزلهی دواتردا - ۳ - دهلێت من به ئاشکرا دیداری حەق - خودا - م دهوێت، ئه گهه حهوت دهريا بینه ئاگر من بۆ دیداری حەق دهچمه ناوی! :

گفتا نه این خواهم نه آن دیدار حَق خواهم عیان

گر هفت بحر آتش شود من درروم بهر لقا !

لێرمدا جگه له (عشق) كه دهرگامان بۆ دهكاتمه بۆ رافهی مهبستهكه، (دووری) لای شاعیره عارفهكان و هك هیمای گوشینی مهعنهوی (قبض) زورجار بهكارهاتوو و ئهوهی زیاتر گرێكهمان بۆ دهكاتمه، وشه (ناز)ه، كه راستهقییهی مهعشوقی خودا – یهكێك له تایبهتمهندییه سهرمهكیهكانی (ناز) كردن بۆ بێ نیاز بوونیتهی له عاشق، و هك مهحوی له گلهیهكردن له عاشقی عیرفانی – ههلاچ دهكاتمه نمونه – دهلیت:

با حهقیشی بێ، لهبۆ منصور "أنا الحق" حهق نییه

شیتیه، مهجنوون ئهگهر بێ نازی لهیلائی بکا... (دیوانی مهحوی، ۱۹)

لێرمدا مهولهوی به بهرامبهرمهکی دهلیت: جگه لهو – خودا – کێ بێ ههر كه تیری نازی تهقاند – ئهونده بههیز بیت – لهودیوی نیشانهکهوه دهرچیت!

بهلگهیهکی تریش له دوو بهیتی تری شیعرهکهدا دهردهکهوت، كه به دۆستهکهی دهلیت ریگهی ڕزگاریت ئهوهیه كه دۆست زامیکی سهختت لێدهكات نابیت ڕابهیت، بهلکوله شوین خۆتدا بکهوه و خۆت بهرینه تا وازت لێدێت. خۆ مراندن یان به زمانی عیرفانی مردنی ئیختیاری – پێش مردنی فیزیکی و ناچاری – یهکێکه له ریگهکانی پێگهیشتی مهعنهوی و ڕزگاربوون، چونکه تا نهمریت و نهکوژیت به دهستی یاری ڕاچی-خودا- ژیانی راستهقییه بهدهست ناهیت:

مه بۆ ومخت سهخت زامان ئاوهردت

رهماو پهله پهله ههرده و ههرده کهردت

پهی چیش، تا حهیات لیش مهعلوم بیهن

سهیباد جهواکوژ دریغش نی یه! (دیوانی مهولهوی، ۳۵۳-۳۵۵)

ههر لێرمدا دیمهنی ڕاچی و ههرده و ههرکردنی ڕاوکراوه که دیمهنی (ئاسک) دینیتته خهیاڵی خوینهر و پشتریش شاعیره عارفهکان (ئاسک) یان و هك هیمای عاشقی عیرفانی بهکارهیناوه.

۱-۱۵-مهعشوق

بهشیوهیهکی گشتی دهتوانین بلێین مهسهنوی و دیوانی شهمسێ مهولانا بریتین له عیشق نامه. (بروانه: سروش، مدرسه مولانا Dr.Adbulkarimsroush) لای مهولانا مهعشوق – خودا – کهسێکه که به تهواوی سهربهخوییهو پێویستی به هیچ کهس و شتێک نیه و و هك مانایه، که پێویستی بهواژه ناو نیه. (بروانه: ابو القاسمی، ۱۳۸۶، ۸۲۴):

بود عاشق فراق اندر چو اسم خالی از معنی

ولی معنی چو معشوقی فراغت دارد از اسما (دیوان شمس، غزل: ۶۴)

ئهو دهلیت: عاشق – مروف – به فیراق و دوورکهوتنهوه له مهعشوق – خودا – و هك ناویکی لێدیت كه خالی بیت له مانا!، بهلام به پێچهوانهوه مهعشوق – خودا – زاتیکه که مانای هیه و پێویستی به هیچ شتێک نهناست ناویش نیه!.

مهولانا پیمان دهلیت مهعشوق زور له ئیمه نزیکه، و هك دراوسێ دیوار به دیوار لهگهلمان، بهلکو له ڕمگی بنا گوێ نزیکتره (و نحن اقرب اليه من جل الوريد – سورة ق: ۱۶): ئهو له غهزلهکی بهناوبانگدا دهلیت:

ای قوم به حج رفته کجایید کجایید

معشوق همین جاست بیا بیا بیا

معشوق تو همسایه و دیوار به دیوار

در بادیه سرگشته شما در چه هوایید (دیوان شمس: غزل: ۶۴۸)

-مەولەوی تاوگۆزیش لە بەیتیکدا، خودا بە (مەعشوق) ناودەبات و تەنها ئەو بە شیاوی ئەو دەزانن (تەمەنی) خۆی پێدەیت، چونکە هیچ شتێک نابێت بە هاوتا و بەرامبەری تەمەن، بۆیە دەبێت بە کەسیکی بدا که هاوتا و بەرامبەری نەبێت کە ئەویش تەنها خودایە: (بروانە: (شکار)، ٢٠٢٢، تەمەن لە دیدی مەولانای رۆمی و مەولەوی تاوگۆزییەو، ١٧٨) :

بێ بە دەلەن عومر، خاشخ هەر پاسەن

باختش پەمی مەعشوق بێ بە دەل خاسەن (دیوانی مەولەوی، ٢٠٧)

١٦-١-پادشا

مەولانا خودا بە پادشا ناودەبات، بەلام پادشایەك کە چەندین خەسلەت و سیفاتی بلند و تایبەتی هەیە: ئەو دیداری جوان و ویستراوە، چاو و چرای دەروونەکانە، ھۆکاری خەم و ھاوکات ئاسودەییە، ئەو گیان و جیھانی فراوانی گیانە، ئەو کە عەقل دەدات بە عەقلەکان و سازگاری دەدات بە ھەموو شتە سازگارەکان، ئەو جیگەیی کێنوشی مانگ و ئاسمانە، ئەو ڕووکە و قیبلەیی دۆستانی خودایە:

دیدم شە خوب خوش لقا را

آن چشم و چراغ سینه‌ها را

آن مونس و غمگسار دل را

آن جان و جهان جان فزا را

آن کس که خرد دهد خرد را

آن کس که صفا دهد صفا را

آن سجده گە مە و فلک را

آن قبلە جان اولیا را (دیوان شمس، غزل: ١٢٣)

مەولەوی تاوگۆزیش لە شیعریکدا کە باسی پیر بوون و نزیکبوونەوی لە مەرگ دەکات، ئەو ئێوەندەدا -بە ناراستەوخو- پەيوەندی خۆی لەگەڵ خودادا بە پەيوەندی نێوان پەردەداری پادشا و پادشا خۆی ناو دەبات: جەحەد بەر شی یەن ھەر یەند نزاریم

نەمەندەن تاقەت رای پەردەداریم (دیوانی مەولەوی، ٦٧١)

ئێرەدا مەولەوی خۆی بە پەردەدار - کە لە کۆندا لە دەربارەیی پادشاکاندا چاودێری کردنە ژورمەوی میوان بوو - بۆ لای پادشا - دەبینی کە وەك عارف و خواناس لە دەرگای حەق - خودا - وەستاو و خەلکی دەبەن بۆ لای ئەو. بروانە: (شکار)، ٢٠١٤: چەمکی ژیان و مردن لە شیعری مەولەوی و مەولانای رۆمی دا، ٤٣٨).

١٧-١-دۆست

مەولانا وشەیی (دۆست) ی بۆ خودای بلند بەکار ھێناوە، ئەو لە غەزەلی ژمارە (١٧٦) دا دید و باوەری وایە، کە ئەو گیانی شەھوانی و ئارەزووبازە - ئەک گیانی نورانی - کە دۆست - خودا - ی خۆشدەوێت بە ھیوای ژێانی نەمری و بەھەشت یان لە ترسی دۆزەخ و ئاگر! :-

جان شەوانی کە از شەھوت زەھ

دل ندارد دیدن دلدار را

پس بە علت دوست دارد دوست را

بر امید خلد و خوف نار را

مهولموى تاوگۆزى له شيعر ئىكدا دهر كهوتنى پرووى دوست (خودا) به روناكى مۆمىك دمچوئىت كه لهئىو فانوس - پىستى جهسته - دا تيشك ئهداتهوه:

عهكس تهجمللاى مهشعل پرووى دؤس

شوق معدو چون شهه نيفانوس پؤس (ديوانى مهولموى، ٢٣١)

وا دهرانين ئهممهش ئاماژه به ئايهتهى سورمى (نور) كهخودا به روناكى ئاسمان و زموى دمچوئىت.

وا دهرانين يهكئىك له بههيزترين شيعرهكان كه مهولموى خودا به (دؤست) ناودهبات - كه له دوو بهيتدا سى جار وشهى دؤست بهكارهاتهوه - ئهم دوو بهيتهيه:

سهر اباى ئازام ئيسك و مهغز و پؤس

دايم مهيوئيش زايهلهى يا دؤس

دؤسهه نه توى پؤس ههوا چو يا دؤس

ومر نه كى ديهن سهدا بدو پؤس؟ (ديوانى مهولموى، ٤٨٨)

وادهزانين ليرمه به جۆرىكى تر (أنا الحق)ى حمللاج دهينرئيت، ئهو دهليت: ههموو ئهئدامهكانى لهشم: ئيسك و مۆخ و پىست ههميشه دهنگ و زايهلهى يا دؤست - خودا - يان ليديت، ئهو خودى دؤست خوبهتى له پىستم دا دهليت: يا دؤست، ئهگينا كى ديوبهتى پىست دهنگى لئوه بيت! (بروانه: ديوانى مهولموى ل ٤٨٨).

١٨-١- جهلال

وشهى جهلال كه له بناغهءا عهرميه به ماناى زور مهن يان پله بلىد و به شكۆ ديت. (قاموس المعانى Alma'any.com) مهولانا جگه له بهكارهئنانى ئهم وشه به مانا عيرفانيهكهى، كه به ماناى ((ئاشكراكردى مهنى مهشوق - خودا - ديت له پرووى بينيازى له عاشق - مروف - و سهلماندنى بيچارمى ئهوه له بهرامبهر مهشوقدا)) (اصطلاحاتى عرفان عراقى - ٢١١) وەك ناوئىك و هيمايهك بۆ خودا بهكار بهئناوه:

چگونه برنبرد جان چو از جناب جلال

خطاب لطف چو شكر به جان رسد كه تعال (ديوان شمس، غزل: ١٣٥٣)

ئهو دهليت: چۆن گيان رانهپهريت و بلىد نهبيتهمه، كه له لايهن جهبابى جهلال - خودا - وه بانگى وەك شهكر شيرينى پيگات كه ومه!

-شاعيرى هاوربى مهولموى له نامهيهكى شيعريدا ههوالى گرنگى پيهدات كه ئهو ههواله وەك ئاوى نهمرى له تاريكيا لهئيو ديرهكانيدا درهوشاومتهوه و دلى مهولمويش نوشى كردوه! بۆچى ئهو نامهيه چى تيدايه، كه هينده ژيانبهخش بوو؟ كه شيعرمكه دهخوينهوه دهرانين كه باسى (يار) دهكات كه ئىستا وا نهماوه كه تو ديوته! بهلكو هينده جوان بووه وەك ئاوينهى جهمشيد. بۆيه نرخى جوانيهكهى له بازارى دلداراندا هينده بهرزبوومتهوه كه سهديان به پولىك ناكريت! (بهيتى ٦-٧) ههروهها دهليت: راست ئهكهى تا من له ئهشقى يارا پوژم وەك شهو بى، بهيانى روژى روخسارى ئهو جوانتر ههلاى، وەك شهو تاريكتر بى بهره بهيان روناكتر دهردهكهويت (بهيتى ٨) و هتد..... بهلام مهولموى بهسهر سورمانى نكولى ليكردهوه پى دهليت: ئهو هه دهليت حاشا له پيشتردا يار كهتر جوان نهبووه تا ئىستا زياتر جوان بيت! بهلكو ئهو هه و ابووه و ئيمه باش له حالى ئهگهين! مهگهر ئهو ياره چۆنه؟

ئهو راز، ئهو ناز، ئهو قهوس، ئهو خهمنىگ

بى يهن، ههن، مه بۆ، مهگيلان جهرمهنگ

واته: ئۇ نەينىيە!، ئۇ نازدەكەت و دەرکەوتووه، ئۇ كەوانە و ھەم ئېرىشە!، ئۇ ھەر ھەبووه، دەببەت و ھەر دەمىنى و ڤەنگى نەگۆراوه! ھەروەھا:

خالىش دەستە مل وە ئىستىقبالىن

ئىستىقبال چەنى (ماضىش) يەك خالىن!

واته: (ئېستا) دەستى كىردوھە مى (داهاتوو)ى، (داهاتوو)شى لەگەل (رەبردوو)دا يەك شتە! ئۇ:

بارى دل وە خشت و ڤىرانى ئاوان

خەقت وە دەسەن نە دارى تاوان!

دل تفل و ئازىز ھەر ڤۆ نەشەنى

ھەر لادى تەرزى، ھەر سات نىشانى!

واته: خەقت بە دەستە، كە وا لە يار خالى بویت، چونكە خانووى دلى ئىمە خشتى و ڤىرانى دروستكراوه و دلمان خال و تىنەگەشتوو و ئازىزىش ھەر ڤۆڤىك خەرىكى ئىشكە و بە جۆڤىك خۆيمان پىشانەدەت:

گا چون ستارەى تارىكەى سەھەر

گا قەھەر، گا خوەر مەڤ وە نەزەر

واته: يار جارىك وەك ئەستىرەى بەرمەيان و جارىك وەك مانگ دەرموشىتەوه و جارىكى دىكەش وەك ڤۆڤ ڤوناكى دەدەت، ھەر ئەوئەندە نا، بەلكو:

گا وە بىستون ھەستى بىناوه

خوسنش وەو گول گون وەش ئىستىغناوه

واته: جار جارىكەش لەسەر ئاسمانى بى ستون و كۆلەكەى گەردونەوه، جىلو وە دەرختى جۆراوجۆرى جوانى خوى بە بىياكى و بى نىيازىو – دەخاتەروو. بەلكو ئەو دەستى شىرىنى ئەو، كە ھونەر و جوانى دەخاتە مېشكى فەرھادەكانەو تا بىنە ھونەر مەند. (شكار) ۲۰۱۴، چەكى ژيان و مردن، (ل):

دەست شىرىنىش ماوڤۆ ئەو ياد

فەرھادى نەتاق فەرھەكەى فەرھاد

ھەر ئەوئەندەش نا، بەلكو:

گا چەرخ دىدەى سەد لەيلا فەرۆش

كوورەى تار ناز ماوڤۆ وەجۆش

واته: جار جارىكەش ھەلسۆڤاندنىكى چاوى خۆشەويستى، لەو چاوانەو سەد خۆشەويستى وەك لەيلا ئەكا بە كەنیزەك و دەيانفرۆشى و كوورەى ئاگرى نازى خوى دىننىتە جۆش و جىهان بە جۆڤىك گەرم ئەكا كە ھەر بە شتوى گەرمەى مەجنونەكان و ئىلى ھەردەكان دەكەت و وەك تەمى دەريا دەچن بە ئاسماندا:

تابۆى حەرارەت مەوج دەريا دەرد

مەجنون و ئىنەى تەم بەرۆ ھەردە و ھەرد

تا ئىرە دەرکەوتتى يار (خودا) بە دەرکەوتنىكى جوانى و جەمالى بوو. و ئىرە بە دواو مەولەوى باس لە دەرکەوتنى شكۆ و جەلالى يار (خودا) دەكەت و دەرکەوتنى دىوى ھەببەت و سامى خوى دەنوئى:

خالۆ، پەى جەلال ئۇ كارسازىشەن

وادەى تەجەللای تىر ئەندازىشەن

لێرەدا بۆ کارسازی و پێگه‌یانندی مروڤه عاشقه‌کان و جیاکردنه‌وه‌ی راستگۆیان له ناراستگۆیان یار تیری ده‌هاوێژیت بۆ دڵداره‌کانی و برینداریان ده‌کات و لێرەدا شاعیر ده‌لێت:

بسم الله ئه‌و تیر پهر تێدا به‌سته‌ش

تیر نیشانه‌ی دڵ سه‌د جار شکسته‌ش

واته: بیسمیلا با به‌فرمێ ئه‌وه تیری لق و پۆپ دار – تا ئازاری زیاتر بیت – ی یارو ئه‌مه‌ش نیشانه‌که‌ی که دلی سه‌دجار پیکراو و لێدراوی ئێمه‌یه:

چون ڕه‌نگ که رو زام تازه دامانم

ئومزو ئه‌و دم کونه زامانم (دیوانی مه‌وله‌وی، ل ۲۱۸)

چونکه که زامی تازه‌ی لێکردم و به‌ خوێنی سوور داوینم ڕه‌نگ بکات، زامه‌ کونه‌کانیشم ئاویان تی ئه‌ژیته‌وه و برینه‌کانیان تازه ئه‌بێته‌وه.

۱-۱۹- جه‌مال

جه‌مال واته جوانی و لای فه‌له‌سوفه‌کانیش واته خه‌سله‌تێک له شته‌کاندا که خۆشی و قایل‌بوون به‌ ده‌روون ده‌به‌خشیت (قاموس المعانی Alma'any.com...)

شه‌هابه‌دینی سوهرمه‌ردی - سوره به‌ردی کورد - باومری وایه جوانی خوا سیفه‌ت نیه، به‌لکو به‌شیکه له زاتی خۆی ((هیچ شتێک جوانی وه‌ک جوانی واجب الوجود - خودا - نیه، چونکه کهمال و ته‌واوی ئه‌و له ده‌رموه‌ی زاتی ئه‌و نیه و ئه‌و به‌خشه‌ری هه‌موو که‌ماله‌تیکه، که‌واته کهمال و جه‌مال له راستیدا ئه‌ون)) (سه‌رور دی، ۱۳۷۳، ۳۹)

مه‌ولانه‌ش جه‌مال و که‌مالی خودا به‌به‌شیک له زاتی داده‌نیت و له‌و ڕومه‌ به‌ بێ سنووری ده‌زانیت و هیچ سنووریک نیه: (ابوالقاسمی، ۲۷۵)

بی‌حدی تو در جه‌مال و در که‌مال

در کژی ما بی‌حدیم و در ضلال (مثنوی، دفتر ۲: ۲۵۰۰)

لای ئه‌و هه‌ر جوانیه‌ک له جوانی ئه‌زملی و بێسنووری مه‌عشوقه‌وه سه‌رچاوه‌ی گرتوه (ابوالقاسمی، ۲۷۵)

چون عکس جه‌مال او بتابد

که‌سار و زمین حریر و دیباست

واته: ئه‌گه‌ر ئاوینه و وینه‌ی جوانی ئه‌و - خودا - ده‌ربکه‌ویت، کیو و ده‌شت و زه‌وی ده‌بنه ئاوریشم و ده‌رمه‌وشینه‌وه.

مه‌وله‌وی تاوگوزیش له شیعریکی پاییزدا، که باس له پیریوونی شیوی شاخه‌کان له سه‌رما ده‌کات و ئه‌وه وه‌ک بێ وه‌فایی دۆست - که له کوێستان ماوه‌ته‌وه - بۆنی سه‌رما‌ی دا‌برانی لێوه یت و پێی ده‌لێت: له‌به‌ر کزه‌ی ده‌روونی من نا، به‌لکو له‌به‌ر کزه‌ی سه‌رما‌ی کوێستان بۆ خۆت بگه‌ڕێمه‌وه! (به‌یتی ۱ تا ۵) ئه‌م گله‌یه‌کردنه له یار و جیاوازیکردن له‌نیو خۆشی و ناخۆشی دا، وا ده‌کات کتوپر ئاراسته‌ی گفتوگو له زه‌مینه‌یه‌وه به‌ره و ئاسمانی ده‌گۆریت:

نه‌یاوایی، های ساقی، زۆر ئومرده

ته‌فاون نه‌به‌مین و مسف ئازیز که‌رد

نه‌مه‌دۆ نه‌ چه‌م تار دله‌ی ته‌نگ

بێ وه‌فایی دۆس سه‌فا و وه‌فا ڕه‌نگ

ده‌لێت: ئه‌ی ساقی! تێنه‌گه‌یشتن زۆری بۆ هێنایم وا جیاوازی کرد له‌ نیوان وه‌فا و بێ وه‌فایی یاردا، و مه‌گه‌رنا بۆ دڵدار ده‌بیت هه‌ردوکیان وه‌ک یه‌ک بنوینن، چونکه له یار مه‌یه، دواتر ده‌لێت:

چون تهمام نهتم غهفلته نان گوم

سامه‌ی، نهك و مجام، های و مخوم و مخوم

دهلئیت: نهی ساقی! لهبر نهوهی له ته‌می نهزانی و بیناگاییدا ون بووم، دهسا مهیم بدهری نهك به په‌یك بهلكو به خور بۆچی:

تا یه‌كسهرمایه‌ی خامیم بسانۆ

چون جه‌مال، جه‌لال جه‌لام بنمانۆ (دیوانی مه‌وله‌وی ۵۱۰-۵۱۲)

تا به‌هۆی مه‌ستی مه‌عه‌ویه‌یه‌ پینه‌گه‌یشته‌ویم لی بسه‌نیت و به‌وه مه‌ست بم و تییگه‌م و شکۆ و ئازاری دۆست – جه‌لالی خدا – له‌لام وه‌ك میهره‌بانی و جوانی – جه‌مالی خدا – بنوینی و جیاوازی له‌نیوانیاندا نه‌كه‌م.

۱-۲۰-یا‌هو

وشه یان جیناوی (هو) – نه‌و- له زاراه‌ی عیرفانیدا ناویکه له ناوه‌کانی خدا. عارف ده‌گاته مه‌قامیک که هیچ جیاوازیه‌ک له نیوان راناوه‌کاندا ناکات و بۆ خدا من، تۆ، نه‌و به‌کارده‌هینیت. (بروانه: که‌سنه‌زانی، به‌رزنجی، ۲۰۲۴، ۹۸۹) مه‌ولانا (یا‌هو) وه‌ك هیمایه‌ك بۆ خدا به‌کاره‌یناوه، نه‌و له شیعریکدا به‌ رۆژ ده‌لئیت: برۆ نه‌ی رۆژی روخسار گۆل که خۆره‌که‌ت چه‌نده جوانه! چونکه من جگه له روناکی یا‌هو – خدا – هیچ روناکیه‌کی تر نانا‌سم!

بروای روز گلچهره که خورشیدت چه گلگون است

که من جز نور یا‌هو را نمی‌دانم نمی‌دانم (دیوان شمس، غزل: ۱۴۳۹)

مه‌وله‌وی تاوگۆزیش له شیعریکدا خودا به (یا‌هو) واته: نه‌ی نه‌و، ناوده‌بات:

حافظ بۆ وه‌هه‌شقی مه‌ستانی یا‌هو

بپنجه‌ش نه‌ده‌ور با‌ه‌ووی بێ نا‌هوو (دیوانی مه‌وله‌وی، ۳۸۹)

۱-۲۱-به‌خشنده

((له‌نیو ناوه‌کانی خودادا ناوی به‌خشنده (کریم) یه‌کیکه له وانه‌ی که زۆرتین ئاماده‌ی له هزر و دیدی مه‌ولانا هه‌یه، به باوه‌ری نه‌و مرۆف له هه‌موو کاتیکدا – چه‌نده گونا‌ه‌بارو ناشایسته‌ بیت – ده‌کریت پروو له‌و زاته به‌خشنده‌یه بێ و نه‌گه‌ر بگوتریت دیدی مه‌ولانا بۆ خدا له به‌یتیکدا دیاری بکه نه‌وا ئه‌م به‌یته دیاری ده‌که‌م)) (سروش، خدا ی مولانا و خدای حافظ، www.dr.sorush.com):

تو مگو ما را بدان شه بار نیست

با کریمان کارها دشوار نیست (مثنوی، دفتر اول: ۲۲۱)

پیمان ده‌لئیت: مه‌لی بۆ لای نه‌و پادشایه – خدا – ریگه‌مان نه‌یه، له‌گه‌ل به‌خشنده‌کاندا کاره‌کان دژوار نه‌یه! به‌لكو به‌ ئیمه‌ی مرۆف ده‌لئیت تۆ هه‌میشه به‌هۆی هیوات به‌ به‌خشنده‌ی خوداوه با خنده له‌سه‌ر لیوت بیت، چونکه به‌خشنده‌ی نه‌و ریگه به‌ تۆ نادات له به‌خشنده‌ی نه‌و به‌دگومان بیت!:

تو بخند خنده اولی که روان شوی به مولی

کرمش روا ندارد به کریم بدگمان شد (دیوان شمس، غزل: ۷۹۶)

مهولهوی تاوگۆزی به هارو شنهی نهیمی به هار بهای میهره بانی هاتوو له گنجینهی خودای بهخشنده (کریم) هوه دهیشت:

سوبحن بوی گۆلان میاونوم نهسیم

وینهی بای رحممت خزانهی کهریم (دیوانی مهولهوی، ل ۴۳۸)

ههروه ها شاعیر له کوتایی شیعریکدا و له ریگهی گفتوگو لهگهل خودادا، ئه به سیفهی (بهخشندهی) دهناسینی:

کههرم دهر نهدهس رجای ئهوگاران

بیهخشه وه ئهشق مهزهنه ی یاران (دیوانی مهولهوی، ل ۱۳۳)

له ههدهی نوسخه دا دهستهوازه ی (کههرم دامنه ی دهس) «واته نهی خوایه که بهخشندهگیت ئهوهنده زوره وهك داوینهی پیاوی پهنادار وایه خهك دهستی پیا ئهچین».

۱- ۲۲- گۆل روخسار

مهولانا زاراهوی (گۆل روخسار) بۆ خودا بهکار دینیت و داوا دهکات به مهستی بهره و لای مهیخانه بیبات، بۆلای ساقی گۆل روخساری خاوهن مرواری:

هست مستی که مرا جانب میخانه برد

جانب ساقی گلچهره دردانه برد (دیوان شمس، غزل: ۷۹۳)

مهولهوی له شیعریکدا خودا به گۆل روخسار ناودهبات:

وادهی ئارهزووی دیدهن جهمین گۆل

چون واز مهکرد قولف صندوق خانهی دل

بهچی دا دهزانین مه بهست لهم یاره گۆل روخساره خودایه؟ لانی کهم به چوار شت دایان راستتر چوار زاراهدا که ئهوانیش (دل) (خاسان)، (غواسان)، (مرواری) یه که له دواتردا دهلیت:

ئهی لؤلوی ناسوفت پهسهند خاسان

پهیدا کهردهی سۆی بی شۆی غواسان

مهوست ئهوسارا پهڕی ههکاکان

تا بۆ وه زینهت جهرگهی دلپاکان (دیوانی مهولهوی، ل ۶۴۰-۶۴۱)

لێرهدا وادهزانین واتای گشتی ئهمیه (کاتی ئارهزووی دیدهنی گۆل روخساره، ئهوکاتهی قوفا سندوقی دلی دهکردهوه ئهم مرواریه دهست نهخواره ی که لای پیاوچاکان پهسهنده و به سۆزی بی ئهنازه ی مهلهوانهکان له بنی دهیادا پهیدا کراره، بۆ ههکۆلهمکان ئهخسته دهستهوه، تا بی به مایه ی رازاندنه ی کۆری دلپاکان) (دیوانی مهولهوی، ل ۶۴۰)

بهلام واتای ورد و تایبته ئهمیه: کاتی ئارهزووی دیدهنی یاری گۆل روخسار - خودا - یه، چونکه کاتی کرانهوی قوفا سندوقی دله - دل لای عارفان شۆینی مانا و کۆگی نهپنیهکانی حق - خودایه. (پروانه: سجادی، ۳۸۷)

ئهم مرواریه - مرواری لای عارفان مه بهست دلی دهرویشانه (سهرچاوه ی پیشوو ل ۶۸۷)

دهست لینه دروانه که لای پیاوچاکان پهسهنده و به سۆزی بی ئهنازه ی مهلهوانهکان - غواص: که مهلهوان به مانای پیری کامله که به هاوکاری ئه نهپنی گهردوون (افاق) و دهروون (انفس) ئاشکرا دهیته. (هه ئه سهرچاوه ل ۶۱۰) له بنی دهیادی ژیان و مهعنه میتهدا دههینراون و وهك مرواری دهستلینه دراو و خاوان که دهینه مایه ی رازاندنه ی یارانی مهعنهوی و دلپاک.

۱- ۲۳- شاهید

مهولانا زاراهوی (شاهیدی) بۆ خودا بهکار هیناوه، (شاهیدی) له فهرهنگی زماندا به مانای ئاگادار و کهسیك دهگوتریت، که به چاوی خۆی روداوکی بیبیه و گهواهی لهسه دهات (عمید، ۱۲۳۶) یهکیك له ناوهکانی خودای بلند (شهید) که له چاوی

(شهاده) به مانای ئامادهبوون و گهواهی دان دیت یان ئهو کسهی که ههموو شتیک دهبینیت و ههچی لی ون نابیت (بروانه: islamqa.info) مهولانا تهنها له غهزملیکدا دهلیت: تهنها به شایهتومان باومرم نههینا به وشاهیدی گیانه !، بهلکو ئهو کاته باومرم هینا، که به خودیتهی و منیهتی خوم کافر بووم! :

من به شهادت نشدم مؤمن آن شاهد جان

مؤمنش آن گاه شدم که بشدم کافر خود (دیوان شمس، غزل: ۵۴۳)

مهولهوی تاوگوزیش له شیعریکدا خودا به (شاهید) – بینر و ئاگادار ی ههموو حالهکانی مروف – خوی – ناو دهبات:

شاهید دانای گردین نهحوالان

وهسن پهی راسی عمرزهی مهلالان (دیوانی مهولهوی، ۳۱۴)

پهشی دووهم

۲-جیاوازی نیوان ههردوو شاعیر له ویناکردنی (خودا) دا

به شیوهیهکی گشتی سی جۆر جیاوازی له نیوان مهولهوی رومی و مهولهوی تاوگوزی -لهم بوارهدا- دهبینین:

۱-۲- نهو ویناکردنهی لای مهولهوی رومی دهبینین و لای مهولهوی تاوگوزی نابینین، که نهوانهش- لانی کهم-

نیمه له (۱۰) خالدا دهركمان پیکردوه:

۱-۱-۲- ناسک

مهولانا گهرچی ههندیك جار (ناسك) و مك هیمایهك بۆ عارف و سوفی له بهرامبهر (شیر) و مك هیمایهك بۆ (خودا) كه خاوهنی دهسهلات و راوکردنه بهكاردههینیت* بهلام ههندیك جاریش ناسك و بۆنهمی و مك هیمایهك بۆ خودا بهكاردههینیت و هاوکیشهكه پیچهوانه دهكاتهوه و مروفی عارف دهبیته راوچی و داخوازی گهیشتن به ناسك-خودا-ی هیه. (مهولانا لهنیو چیرۆکیكدا ریبوار و سالک به راوچی دهچوینی كه سهههنا بههوی جیگه پنی ئاسكهكهوه تیدهگات كه ناسك به كام ئاراستهرا رویشتهوه. و پاش ئهوه به هوی بونی میسکی ئاسكهكهوه پهقینی بۆ پهیدا دهبیته كه له ناسك نزیک بووتهوه) (تاجدینی، ۱۳۸۸، ۶۶) :

بی تردد می رود در راه راست

ره نمی دانی بجو گامش کجاست

گام آهو را بگیر و رو معاف

تارسی از گام آهو تا به ناف (مثنوی. دفتر سوم: ۴۹۲)

لیرمه را قهکهری بهناوبانگ (بدیع الزمان فروزانفر) باومری وایه که (رویشتن به دواي پتی ناسکدا هیمایه بۆ ناسینی خودا به زانستی شهرعی که پیویسته لهویوه دهستپیکهین و بونی میسکهکه هیمایه بۆ زانستی کهشف و عیرفان که مروقه عارفهکان ههستی پیدهکهن و به دوايدا دهرۆن. (بروانه:فروزانفر، دفتر سوم، ۴۹۲) و ئهو میسکهکه بهناوی پیروزی خودا ناو دهبات که پیویسته له جیاتی ئهوهی له جل و بهرگ و روالهتی خومانی بدهین، دهبیته له دلی خومانی بدهین:

مشک را بر تن مزن بر دل بمال

مشک چه بود؟ نام پاک ذوالجلال (مثنوی، دفتر دوم: ۲۶۷)

ئهم هیمما و ویناکردنه بۆ خودا لای مهولهوی تاوگوزی نابینریت.

۲-۱-۲- سیمورغ و عنقا

((سیمورغ بالندهیهکی ئەفسانیهیه که له ئەدهبی عیرفانیدا زور بهکارهاتوو و مانای جۆراوجۆری لیدروستکراوه. یهکێک له بهکارهێنانه بۆ زاتی بلندی خودایه، که ناوی لهسهر زهویدا بآوه و بهلام زاتی ناتوانریت ببینریت)) (تاجدینی، ۵۷۵)، مهولانا دهلێت:

غیر تشویش و غم و طامات نی
همچو عنقا نام فاش و ذات نی (مثنوی، دفتر ششم: ۱۹۵۸)

مهولهوی رۆمی باوهری وایه خودا وەک سیمورغ وایه که ناتوانریت سییهرمکهی – بوونی مادی – ببینریت، بهکو تهنها وهسپی دهیستریت:

سایه او را نبود امکان دید
همچو عنقا و صف او را می شنید (مثنوی، دفتر چهارم: ۴۲)

۲-۱-۳- شهو

((یهکێک له ناوه پیروزمهکانی خودای مهزن (الستاره) واته داپۆشه، مهولانا ناوی (ستاری) به شهو گوزارشت لیکردوه)) (تاجدینی، ۵۸۰):

پردهی ستار از ما برمگیر
باش اندر امتحان ما مجیر
قلب پهلو می زند بازر به شب
انتظار روز می دارد ذهب
(مثنوی، دفتر اول: ۳۲۹۳)

ئهو داوا دهکات که خودای سهار پرده لهسهر ئیمه لانمبات و له تاقیکردنهوهی ژياندا بپیتته پهمان و له سایهیه شهوایه که پارهیه ساخته – مروفی ناشایسته – له پهنای پارهیه راستهقینه داهنریت! و زیریش چاوهرییه ههلهاتنی خۆیهتی. لای ئهو شهو – نادپاری خودا – خۆی بووهته چارشێو و پرده لهبهردهم دهركهوتنی رۆی زاتی ئهودا:

شب چیست ؟ نقاب روی مقصود
کای رحمت و آفرین بر آن روش (دیوان شمس: ۱۲۴۱)

۱-۲-۴-شیر

مهولانا هەندیک جار به ناراستهوخو خودای مهزن به شیر دهچوینی، وهک ئهوهی ((ئیسیتیراجی حق - خودا - بۆ بهندهکانی به خهندهی شیر گوزارشتی لیکراوه)) (تاجدینی، ۶۲۳)

ئهو دهلیت: شیر که پیدهکهئیت و به ئاشکرا خهندهت بۆ دهکات ئهوا بێخهه مهبه! چونکه سهرمتای هێرشه بۆ سهرت! مالی دونیاش که پیندهدریت وهک خهندهی حق - خودا - وایه که گهر وریا نهبیت، دوچاری مهستی و له خۆباییوونت دهکات!:

شیر با این فکر میزد خنده فاش

بر تبسمهای شیر ایمن مباش

مال دنیا شد تبسمهای حق

کرد ما را مست و مغرور و خلق (مثنوی، دفتر اول: ۳۰۴۰-۳۰۳۹)

((مهولانا که ئهشعهری بووه و باومری به خودای الجبار - خاوهن دهمهلاتی ناچارکار - و بێباک ههیه، ئهو له هیمای (شیری خوینخور) کهلکی وهرگرتوه و دهبیت رازی بیت و خۆت بسپیریت بهو دۆسته بێباکه و وشهی (بێباک) له فهرمودهیهکی قودسیهوه هاتوه، که غهزالی له (احیاء علوم الدین) دا هیناویهتی که فهرمویهتی: هولاء في الجنة ولا أبالي و هولاء في النار ولا أبالي)) (سروش، ۱۳۸۶، ۲۳۲)

ئهمهیه که مهولانا دهلیت:

ای رفیقان راهها را بست یار

آهوی لنگیم و او شیر شکار

جز که تسلیم و رضا کو چاره‌ای

در کف شیر نری خون‌خواره‌ای (مثنوی، دفتر ششم، ۵۷۷ - ۵۷۶)

۱-۲-۵-خاوهن مال

مهولانا ((حالی مروف له دنیادا به میواننیک دهچوینی، که بۆ یهک شهو له میوانخانهیهکا دهمینتهوه و دهبیت سبهی بهجیبهئیلی، چونکه ههمو رۆژنیک کۆمهلهیکی نوێ دهگهن و جیگهی میوانهکان تهنگ دهبیت و لهم میوانخانهدا خودای مهزن خاوهن ماله و ئهگهر مروف خۆراکی نهفسانی کهمتر بخوات، خاوهن مال خۆراکی تایبهتر بهو دهدات)) (تاجدینی، ۸۴۶):

ضیف با همت چو آشی کم خورد

صاحب خوان آش بهتر آورد (مثنوی، دفتر پنجم: ۱۷۵۶)

مهولانا باومری وایه ههمو مروفهکان میوانن، بهلام بهداخهوه که کهم کهس دهرانی که میوانی کنیه؟ - که دیاره ههموان میوانی خودان -:

جمله مهمانند در عالم و لیک

کم کسی داند که او مهمان کیست؟ (دیوان شمس، غزل: ۴۳۲)

۲-۱-۶-دایک

مهولانا هیمای دایکی بۆ خودای مهزن بهکارهیناوه له دیدی ئه‌ودا خودا ((دایکی گیانه‌کان و گیانه‌کان له‌وموه سه‌رچاوه‌یان گرتووه. ته‌واوی به‌خششه‌کانی به‌هه‌شت له‌ودا چڕ ده‌بنه‌وه. ده‌سه‌لات و توانای ئه‌و له‌هه‌موو شوینیکدایه و ئه‌و به‌یه‌که‌م و دوا هه‌مین هه‌موو شته‌کان داده‌نریت)) (ابوالقاسمی، ۱۳۸۶، ۸۲۷):

ای از نظرت مست شده اسم و مسما
ای یوسف جان گشته ز لب‌های شکرخا

هم دایه جان‌هایی و هم جوی می و شیر
هم جنت فردوسی و هم سدره خضرا

هم قادر و هم قاهر و هم اول و آخر
اول غم و سودا و به آخر ید بیضا (دیوان شمس، غزل: ۹۸)

۲-۱-۷-ماموستا

مهولانا ماموستا وهك هیمایهك بۆ خودای بڵند به‌کارده‌هینیت. ئه‌مه‌ش شتیکی سه‌یر نیه، چونكه خودا خۆی یه‌که‌مین ماموستای مروّقه (و علم ادم الاسماءكلها – البقرة: ۳۱) به‌لکو مه‌وله‌وی رۆمی ((خودا به‌ماموستا و راهینه‌ری گه‌ردوون و بوون ده‌زانیت و زانستی ئه‌و دا‌هینانی خۆیه‌تی و چاوی له‌هیچ ماموستایه‌کی دیکه نه‌کردوه)) (تاجدینی، ۸۴۳) و به‌پنج‌ه‌وانه‌ی ئه‌وموه هه‌موو مروّقه دروست‌کراوه‌کانی تر رۆژیک بووه، شوین پێی ماموستایه‌کیان هه‌ل‌گرتووه:

مبدعست او تابع استاد نی

مسند جمله ورا اسناد نی

باقیان هم در حرف هم در مقال

تابع استاد و محتاج مثال (مثنوی، دفتر اول، بیت ۱۶۳۱ – ۱۶۳۰)

لێرموه مه‌ولانا خودای بڵند به‌ماموستای ماموستاکان ناوده‌بات:

دل ایمان ز تو شادان زهی استاد استادان

تو خود اسلام اسلامی تو خود ایمان ایمانی

بصیرت را بصیرت تو حقیقت را حقیقت تو

تو نور نور اسراری تو روح روح را جانی

اگر امداد لطف تو نباشد در جهان تابان

درافتد سقف این گردون بیارد رو به ویرانی (دیوان شمس، غزل: ۲۵۴۹)

۲-۱-۸- بههار

لای مهولانا ((بههار هیمای واتای جوراوجوره که هه موویان ده لالمت له بابتهی ئه ریئی دهکهن. مهولهوی له مهسنه ویدا پهیومندی خودای بَلند و دروستکراوهکان بهشیوهی جوراوجور و مسفکردوه و لهوانه چواندنی بههار و باخ... باخهکان ژیانیان به دهست بههاری حق - خدا - وهیه)) (تاجدینی، ۱۴۳)

يَا خَفِيَ الدَّاتِ مَحْسُوسَ الْعَطَا
أَنْتَ كَالْمَاءِ وَ تَحْتُ كَالرَّحَا

تو بهاری ما چو باغ سبز خوش

او نهان و آشکارا بخششش (مثنوی، دفتر پنجم ۳۳۱-۳۳۱۰)

ئهو به خودای بَلند دهلێت: ئه ی ئه زاتهی نادیاریت و بهخششهکانت ههستیپکراون! تو وهک ئاو و ئیمهش وهک ئاشی ئاوین که به تو دهورپیین! تو بههاری و ئیمهش باخی سهوزی جوان و تو نادیار و بهخششت ئاشکرا.

۲-۱-۹- نیگار

نیگار که بهمانای رهنگین و جوان دیت (بروانه: Namifarsi.com) مهولانا بۆ خودای بلندی بهکار هیناوه:

هین بنه برپایم آن زنجیرا کهدریده سلسهء تدبیرا

غیر آن جعد نگار مقبلم گردو صد زنجیر آری، بگسلم (مثنوی، دفتر ششم: ۶۱۰-۶۱۱)

۲-۱-۱۰- دهریا

مهولانا هیمای دهریای بۆ خودا بهکار هیناوه. نهک ئهوه بهلکوله نیو هیماکانی که مهولانا بۆ خودای بهکار هیناوه دهریا و دواتر خۆر زۆرترین بهکار هینانیه هیه و ئهم زۆری بهکار هینانهش بهلگهی پهیومستبوونی ئه و رۆحه مهزنهیه به دهرکهوتنی بهخشندهیی و روشنایی خودا. لای مهولانا دهریا - خودا - هیمای بهخشندهیی، و مکخویی (تیکناچیت)، شکو و ههیهت، مهنگی و بیدمگی، فراوانی، نهینی پاریزی، بیباکی، تیکشکاندن، بیسنوری و هند.... دهبینی (بروانه: سروش، د. عبدالکریم، قمار عاشقان، ص ۲۲۱-۲۲۴)

((له بهشیک له بهیتهکانی مهسنه ویدا خودای بَلند به (دهریای نور) گوزارشتی لیکراوه)) (تاجدین، ۴۱۷):

دل نباشد غیر آن دریای نور

دل نظرگاه خدا وانگاه کور (مثنوی، دفتر سوم، ۲۲۶۹)

مهولانا پهیومندی نیوان خودای بَلند و پیغمهبرمهکی (د.خ) به دهریا و گهوههر ناو دهبات و خوی به خزمهتکاری شهپۆلی ئه و دهریابه دهزانیت، که ئه و گهوههری خسته دهرهوه:

من غلام موج آن دریای نور

که چنین گوهر برآرد در ظهور (مثنوی، دفتر اول: ۳۹۸۴)

بۆیه ئه و خوی دهکاته قوربانی دهریا:

جان و عقل من فدای بحر باد

خون بهای عقل و جان این بحر داد (مثنوی، دفتر دوم: ۱۳۵۹)

ب- میر/

ئەو خودای بۆند بە (میر) ناودەبات ، میرێک کە بەهۆی ناشایستەیی ئیمەیی مرقەپە، میهره‌بانی و بەخششی بە سزا و زحمەتدان دەگۆریت و بەهۆی فیرەمونی خۆبەگەرەزانینمانەوه‌ روبرای نیلی بەخشندەیی دەگۆریت بەخوین!:

این چنین مشکین که زلف میر ماست

چونکه بی عقلم ، این زنجیر ماست

این چنین لطفی چو نیلی می‌رود

چونکه فرعونیم، چون خون می‌شود! (مثنوی، دفتر سوم: ۳۷۸۵-۳۷۸۴)

ج-شەه‌ریار/

مەولانا خودا بە شەه‌ریار – پادشای هەزار و یەک شەو – دەچوین بەلام شەه‌ریارێک کە روومک و درمخت و گۆل و گیاکان بە فەرمانی ئەو لە جیهانی نادیری پشت مەدە و زەوییه‌وه‌ – کە بە هیندستان ناویدەبات – دێنە جیهانی دیار و بێزار و جوان – کە بە تورکستان – ناویدەبات – ئەمەش لە وەرزێ بەه‌اردا. (پروانه: عەبدولکەریم، ۲۰۲۳، بەراوردی ستایلی شیعری مەولەوی رومی و مەولەوی تاوگۆزی، ۱۲۹۰):

ز ترکستان آن دنیا بنه ترکان زیبارو

به هندستان آب و گل به امر شهریار آمد (دیوان شمس: غزل: ۵۷۰) .

د-سوله‌یمان

ئەو (سوله‌یمان) وەک هێمایەک بۆ پادشا و بۆ خودا بەکار دەهێنیت، و پیمان دەلێت کە لەگەڵ ئەو سلیمانەدا راز و نیازی خۆت بکە و بێخەمبە، چونکە ئەو زمانی هەموو بالێندەکان -مرۆڤە جوراوجۆرمەکان – دەزانیت:

بکن آن جا مناجاتت بگو اسرار و حاجاتت

سلیمان خود همه داند زبان جمله مرغان را (دیوان شمس، غزل: ۵۸)

یان دەلێت:

سلیمانا بدان خاتم که ختم جمله خوبانی

همه دیوان و پریان را به قهر اندر سلاسل کش

برای جن و انسان را گشادی گنج احسان را

مثال نحن اعطیناک بر محروم سائل کش (دیوان شمس، غزل: ۱۲۲۳)

پیمان دەلێت: سوله‌یمان – خودا – کە ئەنگۆستیلە پادشایەتی هەبوو و ئەو پەریەکانی بە دەسلەلاتی بە زنجیر رادەکێشا، بۆ جنۆکە و مرقەپەکان دەرگای بەخشینی کردەوه‌ و وەک (أنا أعطیناک – ئیمە پیمان بەخشیت) بۆ بێبەش داواکاری کردەوه‌. بەلام ئەم وێناکردنە بۆ خودا لە دیوانی مەولەوی دا نابینریت.

۲-۳-۲-بەکارهێنانی هێمای (نیگارکێش) بۆ خودا لای مەولانا راستەوخۆ بوو و خودی زاراومەکی بەکارهێناوه‌، بەلام بێنیمان لای مەولەوی تاوگۆزی بە ناراستەوخۆ و لە ڕێگەی جێناوی کەسی سێیەمی زاری هەورامی(ش): دەستی شیرینش ماوه‌رو ئەو یاد فەرهادی نەتاق فەرەقەکی فەرهاد

که ئەمەش وایکردەوه‌ مامۆستای مودەررەس و راقەکارانی تردەرکی پێنەکەن و باسی نەکەن!

دهبندريت، لای ئهم خودا بهنای- و مک بیناسازی هورامان- سپیکه رهوهی سهر ئهشکهوتهکانه به بهفر و کردن به ئاوینهی-به بهستنی ئاوکه-ی جورا وگهو و گوهمهکانه و خودا(میراوی)ی باخهکانی ژیان و تا دوايي...

سهرچاوهکان

- ۱- (ابوالقاسمی) د. سیده مریم، ۱۳۸۶: اصطلاحات و مفاهیم عرفانی دیوان شمس، چ ۲، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران.
- ۲- (الشعراوی) محمد متولی: تفسیر الشعراوی، جلد ۸، دار اخبار الیوم.
- ۳- (بدوی) د. عبدالرحمان، ۱۴۲۷: موسوعه الفلسفه، جلد ۲، منشورات ذوی القربی، قم.
- ۴- (تاجدینی) علی، ۱۳۸۸: فرهنگ نمادها و نشانهها در اندیشه مولانا، چ ۲، انتشارات صدا و سیما، تهران..
- ۵- (زمانی) کریم، ۱۳۸۹: میناگری عشق، چ ۸، نشر نی، تهران.
- ۶- (سجادی)، د. جعفر، ۱۳۸۶: فرهنگ اصطلاحات و تعبیراتی عرفانی، چ ۸، انتشارات طهوری.
- ۷- (سروش)، عبدالکریم، ۱۳۸۶: قمار عاشقانه، انتشارات صراط، تهران.
- ۸- (سروش)، د. عبدالکریم: خدای مولانا و خدای حافظ www.dr.sorush.com.
- ۹- (سروش)، عبدالکریم: پرستش خدای بی صورت www.dr.sorush.com
- ۱۰- (سروش)، د. عبدالکریم: مدرسه مولانا Dr.Adbulkarimsroush
- ۱۱- (سهروردی) شیخ شهاب الدین یحیی بن حبش، ۱۳۷۳: مصنفات شیخ اشراق، چ ۲، تصحیح سید حسین نصر، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران.
- ۱۲- (شکار) سهروردی عبدالکریم، ۲۰۱۴: چه می ژیان و مردن له شیعی مولهوی و مولانای رومی دا، ۱، چ، ناومندی غزملنوس.
- ۱۳- (شکار) سهروردی عبدالکریم، ۲۰۱۴: کهسیتی و دنیا بینی هلاج له ئهدهبی کلاسیکی کوردی و فارسیدا بهتاییهت لای مهوی و حافظی شیرازی، چ ۲، ناومندی غزملنوس، سلیمانی.
- ۱۴- (صلیبا)، د. جمیل، ۱۳۸۵-۲۰۱۷، المعجم الفلسفی، ج ۲، چ ۱، منشورات ذوی القربی، طهران.
- ۱۵- (عبدالکریم) سهروردی، ۲۰۲۲: تهمن له دیدی مولانای رومی و مولهوی تاوگوزییهوه، گوفاری زانکوی سلیمانی، ژ ۶۷.
- ۱۶- (عبدالکریم) سهروردی، ۲۰۲۳: بهراوردی سنایی شیعی مولهوی رومی و مولهوی تاوگوزی، گوفاری زانکوی سلیمانی، ژ ۷۳.
- ۱۷- (عبدالحکیم) خلیفه، ۱۳۸۳: عرفان مولوی، چ ۵، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، تهران.
- ۱۸- (عمید) حسن:، ۲۰۰۱: فرهنگ عمید، چ ۸، انتشارات امیر کبیر، تهران.
- ۱۹- (کرم)، یوسف: تاریخ الفلسفه اليونانیه، دار القلم، بیروت.

- ۲۰- (کهسنه زانی) د بوشرا، (بهر زنجی) د. سباح، ۲۰۲۴: فهرهنگی پیران (سهارهت به زاروهی تهسهوف و عیرفان)، دهزگای چاپ و پهخشى سردهم، سلیمانی.
- ۲۱- (فروزانفر) بدیع الزمان، ۱۳۷۵: شرح مثنوی شریف، انتشارات زوار، تهران.
- ۲۲- (فیضی) کریم، ۱۳۸۸: زندگی و بس، ج ۱، انتشارات اطلاعات، تهران.
- ۲۳- (مولوی رومی) مولانا جلال الدین محمد، ۱۳۸۱: کلیات شمس تبریزی، تحقیق: بدیع الزمان فروزانفر، چاپ هفدهم، انتشارات امیر کبیر، تهران.
- ۲۴- (مولوی) مولانا جلال الدین محمد، ۱۳۸۶: مثنوی- بر اساس نسخه قونیه-، تصحیح: د. عبدالکریم سروش، ج ۹، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- ۲۵- (مهولهوی) سعید عبدالرحیمی تاوگوزی، ۲۷۱۲ ک، دیوانی مهولهوی، کوکردنهوهو لیکدانمهی: مهلا عبدالکهریمی مودهریس پیناچوونهوهو زیادکردنی، محمهد حجازی و حسن گوران، ج ۲، دهزگای روشنبیری گوران، سنه.
- ۲۶- (مهجوی) مهلا عوسمانی بالخی، ۱۹۷۸: دیوانی مهجوی، ساغکردنهوهی مهلا عبدالکهریمی مودهریس و محمهدی مهلا کهریم، چاپخانهی کوژی زانیاری کورد، بهغدا.
- ۲۷- (معین)، د. محمد، ۱۳۸۱، فرهنگ معین، ج ۱۹، انتشارات امیر کبیر، تهران.
- ۲۸- (مهلا سالح) محمهد، ۲۰۲۱: پوختهی تهفسیری قورئان، ج ۱، ناوندی تیشک، سلیمانی.
- ۲۹- (ملکیان) مصطفی: خدای متشخص و نامتشخص farzanehinstitute.ir
- ۳۰- (مهershemi) شاسوار، ۲۰۲۲: فهرهنگی ئیتمولوژی کوردی، بهرگی دووم، دهزگای روشنبیری جهمال عیرفان، سلیمانی
- 31 www.merriam-webster.com
- 32- <https://dictionary.cambridge.org>
- ۳۳- قاموس المعانی Alma'any.com
- ۳۴- Namifarsi.com
- ۳۵- dahkoda.vajehyab.com
- ۳۶- islamqa.info
- ۳۷- saidhamid.blogfu

خلاصة

الله من وجهة نظر المولوي الرومي و المولوي التاجوزي

إذا كانت كلمة التصوف (العرفان) تعني المعرفة، وإذا كان الأدب الصوفي (العرفاني) هو نتاج معرفة وإدراك الإنسان لمجموعة من الظواهر المحددة التي يتم إدراكها من خلال الحال (الوجد) النفسي ومن ثم يتم التعبير عنها بلغة معينة، فإن الأعلى والأعظم من بين هذه المشاعر والتجارب هي معرفة الله والشعور به، والتي بدورها تجعل هذا التعبير، ماعدا التعبير المباشر – يظهر كتعبير خاص وفي بعض الأحيان كتعبير غامض ومعقد، وهو نتاج الحال (الوجد) النفسي، وأحياناً نتاج عجز اللغة عن التعبير.

إن كل من المولوي الرومي والمولوي التاجوزي لديهما العديد من النصوص الصوفية (العرفانية)، وقد دَوَّنوا تجاربهم الروحية المتسامية – خاصة فيما يتعلق بالله – وقد عبروا عن الكثير من هذه التجارب بلغة غير مباشرة ورموز وفنون مختلفة، حيث ينبغي على النقاد والباحثين أن يتابعوها بعناية وأن يبينوا المستويات الفنية والجمالية والدلالية لهذه النصوص. ومن هنا فقد جاء ذكر الله في قصائد المولوي الرومي خلال مجموعة من الرموز والفنون الخاصة: كالشمس، والقمر، والبحر، والأم، والمَلِك، والساقى، و الخ.

وعند المولوي التاجوزي، فقد تم ذكر الله بالشمس، القمر، كاتب الأزل، الساقى، المَلِك، المعشوق، زهر الوجه، و الخ.

إن هذه المشكلة قد تم بحثها في هذه الدراسة، وبعد اكتشاف البيانات وتحديدتها، فقد تمت قرائتها وتفسيرها، ومن ثم تم عرض أوجه التشابه والاختلاف بين الشاعرين.

المصطلحات الأساسية: الله، الرؤية، نصوص المولوي الرومي- نصوص المولوي التاجوزي.

Abstract

God from the point of view of Malawi Rumi and Malawi Tangos.

If the word Sufism means knowing, and if Sufi literature is the product of human knowledge and awareness of a set of specific phenomena that are perceived through the psychological state (ecstasy) and then expressed in a specific language; then the highest and greatest among these feelings and experiences are knowing and feeling God, which in turn makes this expression, except for the direct expression, appear as a special expression and sometimes as a vague and complex expression, which is the product of the psychological state (ecstasy), and sometimes the product of the language inability to express.

Both Malawi Rumi and Malawi Tangos have many Sufi texts, and they wrote down their transcendent spiritual experiences - especially regarding God - and they expressed many of these experiences in indirect language and various symbols and arts. So, critics and researchers should pursue them carefully and show the artistic, aesthetic and semantic realms of these texts. Hence, God was mentioned in the poems of Malawi Rumi through a group of special symbols and arts: such as the sun, the moon, the sea, the mother, the king, the cupbearer, and so on.

According to Malawi Tangos, God was mentioned in regard to the sun, the moon, the writer of eternity, the cupbearer, the king, the beloved, the flower-faced, and so on.

This problem was examined in this study, and after discovering and identifying the data, it was read and interpreted, and then the similarities and differences between the two poets were presented.

Key words: God, vision, texts of Malawi Rumi - texts of Malawi Tangos.